

Uniwersytet Rzeszowski

KOLEGIUM NAUK SPOŁECZNYCH

INSTYTUT PEDAGOGIKI

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

ks. Piotr Jaworski

**ROLA EDUKACJI RELIGIJNEJ W PROCESIE WYCHOWAWCZYM
W GIMNAZJACH OKRĘGU SZKOLNEGO KRAKOWSKIEGO W OKRESIE
II RZECZYPOSPOLITEJ**

Promotor: prof. dr hab. Roman Pelczar

Wychowanie religijne dzieci i młodzieży zawsze stanowiło przedmiot szczególnej troski władz kościelnych i państwowych, jak również społeczeństwa polskiego. W trudnych latach utraty niepodległości, wobec ograniczeń nałożonych na szkolnictwo przez zaborców, szczególną rolę w propagowaniu na ziemiach polskich wychowania chrześcijańskiego odgrywał Kościół rzymskokatolicki. Wraz z organizowaniem się na nowo struktur odrodzonego państwa uwidoczniło się zainteresowanie kwestią nauczania i wychowania religijnego nie tylko ze strony Kościoła, ale także ze strony władz państwowych. Stąd też przed ludźmi zajmującymi się wychowaniem religijnym w tym okresie otwierało się niezwykle ważne i trudne zadanie wymagające nie tylko dobrego przygotowania i odpowiednich kwalifikacji, ale przede wszystkim umiejętności dostrzeżenia, że wychowanie religijne stanowi komponent całościowego wychowania człowieka.

Tematyka niniejszej rozprawy dotyczy roli edukacji religijnej w procesie wychowania uczniów szkół gimnazjalnych w Okręgu Szkolnym Krakowskim w Polsce lat 1918-1939.

Podjmuje więc w szerszym zakresie problematykę ogólną dotyczącą wychowania uczniów szkół średnich w tym okresie, natomiast w szczegółowym zakresie kwestie postaw religijnych uczniów, jednego z zagadnień ważnych w całokształcie problematyki wychowawczej tegoż szkolnictwa. W II Rzeczypospolitej ważność problematyki wychowawczej w szkolnictwie średnim wynikała z faktu jej ścisłego związku z koniecznością odbudowy świadomości narodowej i obywatelskiej polskiego społeczeństwa. Wychowanie religijne było po części wkomponowane w założenia wychowania narodowego i zarazem patriotycznego. Odwołanie do wartości chrześcijańskich i umacnianie ducha polskości było niezwykle ważne w okresie wymazania Polski z map Europy, pokazując, jak bardzo elementy religijne związane z historią i kulturą są częścią polskiej tożsamości.

Istotą szeroko rozumianego procesu wychowania religijnego dzieci i młodzieży była edukacja religijna. proces wychowania religijnego dokonywał się nie tylko poprzez systematyczną katechizację dokonującą się w szkole i w kościele, ale także miał miejsce na polu pozalekcyjnym, zwłaszcza poprzez działalność szkół, jak również licznych bractw, stowarzyszeń i organizacji nie tylko przykościelnych, ale także typowo świeckich.

Prezentując pewne aspekty wychowania religijnego w Okręgu Szkolnym Krakowskim w okresie międzywojennym należy zwrócić uwagę na kontekst autonomicznej Galicji. Z jednej strony wychowanie religijne służyło kształtowaniu lojalności wobec władzy zaborczej, z drugiej jednak w miarę upływu czasu, wraz ze wzrostem w społeczeństwie nastrojów patriotycznych, wzmacniało idee narodowe. Dla tworzącego się w trudnych warunkach politycznych, ekonomicznych i społecznych polskiego organizmu państwowego miało to ważne znaczenie. Zaangażowanie w proces wychowania duchowieństwa oraz znacznej części nauczycieli oraz postawy dzieci i młodzieży prezentowane w Galicji zaowocowały potem w niepodległej Polsce patriotyzmem.

Zadaniem niniejszej dysertacji jest ukazanie miejsca i roli edukacji religijnej w procesie wychowawczym szkół średnich na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego. Podstawowym obszarem źródłowym warsztatu pracy badacza tego zagadnienia historyka są materiały archiwalne. W przypadku wyżej wymienionego problemu główny materiał źródłowy stanowią *Sprawozdania szkolne dyrektorów szkół średnich* oraz liczne dokumenty archiwalne przedstawione w bibliografii. Ze względu na cel i przedmiot badań, niniejsza praca zawiera w sobie elementy wiedzy pedagogicznej oraz historycznej, teologicznej i socjologicznej, zatem dysertacja ma charakter interdyscyplinarny.

Konstrukcja pracy została podyktowana przez tematykę zaznaczoną w temacie oraz charakter dostępnego materiału źródłowego. Pod względem konstrukcji rozprawa składa się z sześciu rozdziałów.

Celem nakreślenia kontekstu historyczno - prawnego dla wychowania religijnego w rozdziale pierwszym przedstawiono sytuację szkolnictwa w odradzającej się Rzeczypospolitej wraz z jego prawnymi uwarunkowaniami. Ponadto w rozdziale pierwszym starano się w sposób ogólny dokonać prezentacji sieci szkół w Okręgu Szkolnym Krakowskim, zwracając uwagę na fakt, że od 1928 r. w obręb tego okręgu wchodziła również Kielecczyzna, która przed odzyskaniem niepodległości znajdowała się w Kongresówce, następnie w 1918 r. podlegała władzom centralnym, a w 1922 r. została włączona do okręgu szkolnego w Warszawie. Pokazując proces kształtowania się Okręgu Szkolnego Krakowskiego starano się także zwrócić uwagę na uwarunkowania i trudności galicyjskiego systemu oświaty, gdyż to tereny dawnego zaboru austriackiego stanowiły początkowo główny obszar działania Okręgu Szkolnego Krakowskiego.

Sukcesywnie w rozdziale drugim przedstawiono krótki zarys tradycji nauczania religii w Polsce od czasów najdawniejszych do 1918 r. Sytuacja szkolnictwa w Galicji uzupełnia omawiany zarys historyczny i pokazuje pewne fundamenty, na których budowano katechizację po odzyskaniu niepodległości na terenach Okręgu Szkolnego Krakowskiego.

Pojawienie się klasowo-lekcyjnego systemu nauczania religii będącego wynikiem między innymi koncepcji J. Felbigera, czy autora klasowo-zbiorowego systemu nauczania J. Sturma, było impulsem do podjęcia przez wielu pedagogów dyskusji na temat nauczania religii w szkole oraz roli wychowania religijnego w integralnym rozwoju człowieka. Stąd też sukcesywnie w rozdziale drugim przedstawiono również pogląd przedstawicieli Kościoła oraz władz państwowych i oświatowych na kwestię edukacji religijnej, a następnie dla całości spojrzenia spróbowano odpowiedzieć na pytanie, na ile wychowanie religijne można rozpatrywać jako zasadniczy składnik wychowania narodowego, patriotycznego i społeczno-moralnego.

Skuteczną pracę wychowawczo-katechetyczną warunkują również możliwości, które otrzymuje nauczyciel katecheta. Owszem, kluczem do sukcesu będzie jak najlepsza formacja katechety, jednak na jakość jego pracy mają także wpływ dodatkowe uwarunkowania czasem nawet niezależne od katechety i katechizowanych. Należy do nich zaliczyć odpowiednio ułożone i dobrane programy nauczania, możliwość dysponowania różnego rodzaju pomocami naukowymi czy też klimat sprzyjający zakładaniu różnego rodzaju organizacji uczniowskich,

prowadzenia uroczystości religijno-patriotycznych, czy nawet troski o właściwie wyposażony księgozbiór szkolny. Wszystkie te czynniki mają wpływ na skuteczność pracy katechetycznej, a podstawa do jak najlepszej organizacji różnych form edukacji religijnej są odpowiednio wypracowane mechanizmy i rozwiązania prawne dopuszczające szereg różnego rodzaju możliwości działania. Stąd też w trzecim rozdziale przedstawiono podstawy prawne nauczania religii, a także założenia programowe tego procesu oraz pomoce, głównie podręczniki do nauki.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że skuteczność edukacji i wychowania religijnego w dużej mierze zależy od formacji intelektualnej i moralnej, a także od osobistej postawy katechetów. Dlatego treść czwartego rozdziału stanowi prezentacja środowiska nauczycieli religii, a więc zagadnienia które dotyka nie tylko obszaru związanego z obsadą personalną nauczycieli religii, ale przede wszystkim ich wykształcenia i kwalifikacji, przykładu życia a także ich roli w procesie wychowania młodzieży.

W rozdziale piątym zwrócono uwagę na pozalekcyjne formy działalności szkół, a także organizacji uczniowskich i pozaszkolnych, podkreślając przy tym znaczenie organizowanych różnego rodzaju uroczystości o charakterze religijno-patriotycznym oraz nakreślono cele i działalność kilku wybranych organizacji, w tym przede wszystkim uczniowskich, co jest czytelnym dowodem na fakt, że wychowanie religijne nie zamykało się tylko na przeprowadzonych lekcjach, ale wykraczało poza ramy miejsca i czasu pracy szkoły. Bogactwo tych form dało asumpt do ich przedstawienia i omówienia w ostatnim, szóstym rozdziale.

Podsumowanie, wnioski i postulaty badawcze ujęte zostały w zakończeniu pracy. Do pracy zostały również dołączone aneksy.

Realizacja tematu rozprawy – przedstawienie wpływu edukacji religijnej na proces wychowawczy uczniów szkół średnich w Okręgu Szkolnym Krakowskim w okresie międzywojennym w możliwie szerokim kontekście – mam nadzieję nie tylko wyeksponuje znaczenie pierwiastka religijnego w procesie wychowawczym, ale również pokaże wzajemne powiązanie i przenikanie wychowania religijnego, patriotycznego i narodowego., a także będzie inspiracją do podejmowania dalszych badań w tym kierunku.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, katechizacja, nauczyciel-katecheta, wychowanie, wychowanie religijne, wychowanie patriotyczne, wychowanie narodowe, szkoła, organizacje i stowarzyszenia, II Rzeczpospolita, Galicja, Okręg Szkolny Krakowski.